

РЕФЕРЕНТНА РАМКА НА КОМПЕТЕНЦИИ ЗА ДЕМОКРАТСКА КУЛТУРА

Книга 2

Дескриптори на компетенции
за демократска култура

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

РЕФЕРЕНТНА РАМКА НА КОМПЕТЕНЦИИ ЗА ДЕМОКРАТСКА КУЛТУРА

Книга 2

Дескриптори на компетенции
за демократска култура

Оригинален наслов:
Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 2: Descriptors of competences for democratic culture

Мислењата изразени во ова дело се одговорност на авторите и не мора да ја одразуваат официјалната политика на Советот на Европа.

Текстот е подготвен и се користи со дозвола од страна на Советот на Европа. Овој превод е издаден во договор со Советот на Европа, но под исклучива одговорност на преведувачот.

Преводот е изработен со финансиска поддршка од Европската Унија во рамките на заедничката програма на ЕУ/Совет на Европа, DISCO. Нејзината содржина е одговорност на авторот (авторите) и не ги одразува ставовите на Европската Унија или Советот на Европа

Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа публикација не смее да се преведува, репродуцира или да се пренесува во ниедна форма или на кој било начин, електронски (CD-ROM, интернет, итн.) или механички, вклучувајќи фотокопирање, снимање или каков било систем за чување и пребарување информации, без претходна дозвола во писмена форма од Управата за комуникација (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int).

Слики: iStockphoto.com
Дизајн на корица и изглед: Оддел за производство на документи и публикации, Совет на Европа.

Council of Europe Publishing F-67075 Strasbourg Cedex <http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-8573-0
(three-volume box set)

© Council of Europe, April 2018 English
© Council of Europe, April 2019 Macedonian translation. All right reserved. Licensed to the European Union under conditions.

Преводот на македонски јазик е подготвен во рамки на проектот „Училишни практики за демократска култура во дигиталната ера“ имплементиран од Центарот за човекови права и разрешување конфликти (ЦЧПРК).

Уредник:
Снежана Јанкуловска,
координатор на проектот

Превод:
Ребека Вељановска

Лектура:
Катица Трајкова

Стручна редакција:
Митко Чешларов
Оливер Станојоски

Democratic and Inclusive School Culture in Operation (DISCO)

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

Implemented
by the Council of Europe

Содржина

ВОВЕДЕН ЗБОР	5
ПРЕДГОВОР	7
ПРИДОНЕСИ	9
ВОВЕД	11
ПОГЛАВЈЕ 1 – КЛУЧНИ ДЕСКРИПТОРИ	15
ПОГЛАВЈЕ 2 – ЦЕЛОСЕН КАТАЛОГ НА ПОТВРДЕНИ ДЕСКРИПТОРИ	25
ПОГЛАВЈЕ 3 – ПРОЦЕС НА РАЗВИВАЊЕ, ТЕСТИРАЊЕ И СТЕПЕНУВАЊЕ НА ДЕСКРИПТОРИТЕ	53
ЗАКЛУЧОК	57
ПОНАТАМОШНО ЧИТАЊЕ	59

За брза референца, Моделот на компетенции за демократска култура може да се најде на страницата за преклопување на последната страница на оваа публикација.

Воведен збор

Демократските закони и институциите можат да функционираат ефикасно само кога се засновани врз демократска култура. Во таа насока, образованието е клучно. Ова е заклучокот од Третиот самит на шефовите на државите и владите на Советот на Европа одржан во Варшава во 2005 година. Врз основа на овие заклучоци, нашата организација доби задача да „промовира демократска култура кај граѓаните“. За да се оствари оваа задача, најважно е да обезбедиме услови младите луѓе да се стекнат со знаења, вредности и способности коишто им се потребни за да бидат одговорни граѓани во модерни, мултикултурни и демократски општества.

Оттогаш, државите членки превземаа низа иницијативи во оваа област. Тоа што недостасуваше е јасниот фокус и разбирање на заедничките цели на граѓанското образование. Нашата Референтна рамка на компетенции за демократска култура има за цел да ја пополни таа празнина.

Ургентната потреба за ова се наметна поради честите терористички напади низ Европа во последниот период. Образованието е среднорочна и долгорочна инвестиција за превенирање на насилен екстремизам и радикализација, но работата мора да почне веднаш. Со оглед на ова, Моделот на компетенции (содржан во Книга 1 од Рамката) беше едногласно прифатен на Конференцијата на Советот на Европа за министрите на образование во 2016 на нејзината 25-та сесија во Брисел.

Оваа Референтна рамка е резултат на широко распространетата консултација и на тестирањето во државите членки на Советот на Европа и пошироко. Таа е изградена врз принципи што се заеднички за нашите демократски општества. Рамката ги специфицира алатките и критичкото разбирање што треба да го стекнат учениците на секое образовно ниво за да почувствуваат дека некаде припаѓаат и истовремено да дадат свој позитивен придонес во демократските општества во коишто живеат. Со тоа Рамката нуди заеднички фокус за акција, истовремено почитувајќи ги разновидните педагошки пристапи во образовните системи.

Целта на оваа Рамка е да ги поддржи државите членки да развиваат отворени, толерантни и мултикултурни општества преку образованието. Се надевам дека оваа алатка ќе биде добро прифатена и дека ќе имаме корист од неа.

Тхорбјорн Јагланд

*Генерален секретар
на Советот на Европа*

Предговор

Во какво општество ќе живеат нашите деца утре? Важен дел од одговорот на ова прашање е содржан во образованието што им го даваме денес. Образованието има клучна улога во градење на иднината и го одразува светот што сакаме да го подготвиме за наредните генерации.

Демократијата е еден од трите столбови на Советот на Европа и не би требало да има никакво двоумење од страна на неговите држави членки дека таа треба да остане клучна основа за нашите идни општества. Дури и кога институциите се солидни, тие ќе можат да функционираат на правилен демократски начин само ако граѓаните се целосно свесни не само за своите гласачки права, туку и за вредностите што ги отелотворуваат демократските институции. Системите за образование и училиштата треба да ги подготват младите луѓе да станат активни, ангажирани и одговорни поединци; без оваа подготовка, сложените, мултикултурни општества што се развиваат со голема брзина, не можат да преживеат. Со појавата и развојот на квантната компјутеризација и вештачката интелигенција, уште поважно е децата да стекнат вредности, ставови, вештини, знаење и критичко разбирање што ќе им овозможат да донесуваат одговорни одлуки за нивната иднина.

Почетната точка за развојот на Референтната рамка на компетенции за демократска култура на Советот на Европа беше верувањето дека една од основните задачи на образовните системи, училиштата и универзитетите треба да биде подготовката за демократско граѓанство. Под ова се подразбира дека учениците треба да ги знаат и да ги разберат предизвиците со кои се соочуваат и последиците од нивните одлуки, како и да знаат што можат да прават, а од што треба да се воздржуваат. За да бидат оспособени за сето ова не е доволно да имаат само знаење туку треба да имаат и адекватни компетенции – целта на Рамката е да дефинира кои се овие компетенции.

Самата Рамка опфаќа три книги.

Првата книга го содржи моделот на компетенции, одреден од страна на мултидисциплинарен тим на меѓународни експерти, врз основа на детално истражување и консултирање. 20-те компетенции се поделени во четири области – вредности, ставови, вештини и знаења и критичко разбирање – и тие се придружени со информации за основите на моделот, процесот на неговото развивање и начинот на користење.

Втората книга содржи серија изјави (дескриптори) што ги поставуваат целите за учење и резултатите за секоја компетенција. Овие дескриптори се наменети за наставниците за да им помогнат да ја планираат наставата и да организираат педагошки активности што ќе им овозможат да го набљудуваат однесувањето на учениците во однос на одредена компетентност. Дескрипторите беа тестирани од наставници во волонтерски училишта во 16 земји членки.

Третата книга нуди насоки за тоа како моделот на компетенции може да се користи во шест образовни контексти. Понатамошните поглавја ќе бидат додадени во догледно време.

Рамката се нуди како инструмент што помага да се поттикнат индивидуалните пристапи за учење на компетенциите за демократска култура во рамките на заедничката цел. Иако нема никаква обврска да се користат деловите на одреден начин, тие претставуваат кохерентна целина и препорачуваме наставниците да се запознаат со целата Рамка пред да се одлучат за сопствен пристап во согласност со сопствените посебни потреби и контекст.

Јас сум многу горда што можам на нашите земји членки да им ја презентирам оваа Референтна рамка на компетенции за демократска култура. Таа претставува пример на посветена работа, консултација и отвореност. Се надевам дека многу од вас ќе ја применат во духот во којшто е понудена: како придонес кон напорите да создадеме општество во кое би сакале да живеат нашите деца.

Снежана Самарџиќ-Марковиќ

Совет на Европа

Генерален директор за демократија

Придонеси

Авторски тим

Референтната рамка на компетенции за демократска култура беше развиена од Одделот за образование во соработка со следниве меѓународни експерти:

Мартин Барет

Луиза де Бивар Блак

Мишел Бирам

Јарослав Фалтин

Ларс Гудмудсон

Хилигје ван'т Ланд

Клаудиа Ленз

Паскал Момпоинт-Гаилард

Милица Поповиќ

Калин Рус

Салвадор Сала

Наталија Воскресенскаја

Павел Згага

Оддел за образование на Советот на Европа

Раководител на одделот: Сјур Берган

Раководител на Секторот за образовна политика: Вилано Ќириази

Главен менаџер на проектот: Кристофер Рејнолдс

Асистенти: Мириле Вендлинг, Клаудине Мартин-Оствалд

Поддршка и асистенција

Одделот за образование на Советот на Европа за силната поддршка особено им е благодарен на:

- ▶ Јосеп Далерес и Естер Рабаса Грау, постојани претставници на Кнежеството Андора на Советот на Европа од 2012 до 2017 година;
- ▶ Жермен Донделингер[†], Јиндрич Фрајч и Етиен Гилард, координатори на Управниот комитет на Советот на Европа за образовна политика и практика од 2012 до 2018 година;
- ▶ Кетеван Натриашвили, заменик-министер за образование, Грузија

Проектот за развивање на Референтната рамка на компетенции за демократска култура доби организациска и финансиска поддршка од министерствата за образование на Андора, Белгија, Кипар, Чешка, Грузија, Грција и на Норвешка. Одделот за образование исто така сака да им се заблагодари на Европскиот центар Верглан и Интеркултурниот институт во Темишвар за нивната значителна помош во обуката и пилотирањето на дескрипторите.

Придонеси

Одделот за образование на Советот на Европа за скапоцените совети и придонеси во процесот на развивање на Референтната рамка на компетенции за демократска култура им е благодарен на следните личности:

Ерик Амна, Матиа Баиути, Леонс Бекеманс, Цезар Бирзеа, Лавиниа Браќи, Фабиана Кардети, Мариса Кавали, Аидан Клифорд, Даниел Косте, Ке Анх Данг, Леа Давчева, Дарла Деардорф, Мигел Ангел Гарсија Лопез, Ралф Гаувеилер, Ролф Голоб, Фернанда Гонзалес-Дрехер, Ричард Харис, Пру Холмс, Бриони Хоскинс, Каролин Ховарт, Тед Худелстон, Елени Јибладзе, Андреас Корбер, Илдико Лазар, Раќел Линднер, Петр Мацек, Јулиа Марлиер, Гилауме Маркс, Давид Мулер, Натиа Натсвлишвили, Оана Нестиан Санду, Реинхилд Оте, Ставроула Филипоу, Алисон Филипс, Агостино Портера, Маржена Рафалска, Моник Роине, Роберто Руфино, Флорин Алин Сава, Хју Старки, Олена Стиславска, Ангела Тесилеану, Фелиса Тибитс, Џудит Торнеј-Пурта, Ангелос Валианатос, Мануела Вагнер, Шарлот Виесландер, Робин Вилсон, Улрике, Волф-Џонтофсохн, Фармироше Ксхемалај.

Последно, но не и најмалку важно, Одделот за образование би сакал да ја изрази својата искрена благодарност до многуте наставници, едукатори на наставници и директори на училишта што ги тестираа дескрипторите и да им изрази благодарност за нивната посветеност и соработка.

Вовед

За секоја од 20-те компетенции од Референтната рамка за компетенции за демократска култура (или Рамката) беа осмислени и тестирани дескриптори на компетентност. Како што е наведено во првиот дел, нивната цел е двојна:

1. да ја поддржи проценката на актуелното ниво на совладаност на секоја од компетенциите, за поединец или за група, со цел да се идентификуваат областите во кои е потребен понатамошен развој и понатамошно учење или да се идентификува постигнатата совладаност што следува по периодот на учење;
2. да служи како референца и алатка за наставниците при планирањето, спроведувањето и оценувањето на образовните активности, во формални и неформални средини.

Дескрипторите се изјави што се однесуваат на конкретно забележливо однесување на лице со одредено ниво на компетентност.

Постојат многу начини на кои едно лице може преку забележливото однесување да го изрази нивото на совладаност на која било компетентност, а тоа е случај и со компетенции за демократска култура. Меѓутоа, за да се операционализираат компетенциите, треба да се идентификуваат однесувањата што може на сигурен начин да укажат на тоа дека лицето има одредено ниво на совладаност во одредена компетентност.

Дескрипторите наведени подолу го задоволуваат ова барање, бидејќи тие се развиени преку систематски процес на развој и тестирање со голем број практичари од образованието и се пилотирани во конкретни образовни средини во различни европски земји. Овој процес е опишан во Поглавје 3 од овој дел.

Постојат две групи на дескриптори што произлегоа од пилотирањето на дескрипторите:

- ▶ Поглавје 1 претставува група од 135 клучни дескриптори што се состојат од одреден број дескриптори за секоја компетенција, кои јасно укажуваат на едно од трите нивоа на совладаност: основно, средно и напредно;
- ▶ Поглавје 2 содржи подетална листа на 447 дескриптори, вклучувајќи ги и, освен клучните дескриптори, исто така и дополнително потврдните дескриптори, некои од нив поврзани со конкретно ниво на совладаност, а други помеѓу основно и средно или средно и напредно (идентификувано во табелите на дескриптори како ОС и СН). За референтни цели, секој дескриптор има идентификациски број и, каде што е релевантно, е означен и бројот на клучниот дескриптор даден во Поглавје 1.

Иако некои дескриптори изгледаат многу слични еден на друг, тие се додадени за да им понудат избор на корисниците (и во случај еден од нив да е полесен за преведување).

Во 14 од 20-те компетенции постојат два клучни дескриптори по ниво на совладаност. Исклучоците од ова општо правило се следниве.

Само еден дескриптор беше одобрен за средно ниво во случајот на „придавање вредност на културната разновидност“ на напредно ниво, во случајот на „одговорност“ и на базично ниво во случајот на „знаење и критичко разбирање на јазикот и комуникацијата“.

Три дескриптори по ниво на совладаност беа вклучени во листата на клучните дескриптори за „придавање вредност на демократијата, правдата, праведноста, еднаквоста и владеење на правото“. Исто така има вклучено три клучни дескриптори за средно и напредно ниво во случајот на компетенцијата „толеранција на различно мислење“.

Исто така, со оглед на сложеноста на „знаење и критичко разбирање на светот“, беа вклучени шест клучни дескриптори во случаите на основните и средните нивоа на совладаност и седум клучни дескриптори за средно ниво.

Статистичката обработка на податоците што беа собрани при тестирањето на дескрипторите го обезбедува нивниот кумулативен карактер. Ова значи дека е многу веројатно кога едно лице постојано и без поддршка го прикажува однесувањето на дескрипторот означен на напредно ниво, тоа лице исто така ќе може да ги прикаже однесувањата на дескрипторите за средно и основно ниво. Слично на тоа, многу е веројатно дека лицето што го прикажува однесувањето на дескрипторите поврзани со средно ниво на совладаност, исто така ќе може да ги прикаже однесувањата што одговараат на основното ниво на совладаност.

Меѓутоа, ова не значи дека кога некое лице ќе постигне одредено ниво на совладаност, може само да напредува во совладување на компетентноста. Различни фактори, вклучувајќи ги и поодминатата возраст, промените во социјалната средина, трауматичните искуства и така натаму, може да предизвикаат привремена регресија во одредени компетенции и да бараат дополнителна поддршка за враќање на повисоко ниво на совладаност.

Со цел да се обезбеди нивната директна употребливост во практиката на различни професионалци во образованието, дескрипторите на компетенции се формулирани користејќи го јазикот на резултатите од учењето. Ова значи дека секој опис почнува со акционен глагол проследен со предметот на тој глагол, а однесувањето што е опишано е видливо и мерливо. Имајќи го предвид фактот дека, како што е објаснето во Книга 1, компетенциите обично се распоредени во кластери, тоа значи дека еден збир на дескриптори од различни компетенции може да се користи за да се дефинираат резултатите од учењето. Сепак, ова не треба да се применува на упростен начин. Важно

е да се забележи дека дескрипторите се поврзани со совладаност, а не со конкретно достигнување како резултат на само една специфична наставна активност. Разликата помеѓу совладаност и достигнување е подетално разработена во Поглавје 3 за проценка, во Книга 3 од Рамката.

Трите нивоа на совладаност (основно, средно и напредно), според кои се степенувани дескрипторите, не се строго поврзани со нивоата на образование. Секако дека постојат елементи, особено во поглед на знаењето и критичкото разбирање, за кои повисокото ниво на совладаност е поверојатно да постои на повисоки нивоа на образование. Меѓутоа, во случајот на вредности, ставови и вештини, многу елементи може да се стекнат уште од рана возраст, а да се развиваат на подлабоко ниво подоцна.

Употребата на дескриптори на компетентност е тесно поврзана со набљудувањето. Ако се изведува редовно, набљудувањето станува дел од процесот на наставата и учењето. Во секојдневниот професионален живот наставниците се искусни набљудувачи на учениците, иако тие не се секогаш свесни за тоа како и што гледаат и како ги обработуваат резултатите од набљудувањето. Меѓутоа, кога се следи однесувањето на учениците во контекстот на КДК и кога дескрипторите се земаат како референца, процесот треба да се прави свесно и да биде внимателно планиран.

Во овој контекст, треба да се земат предвид неколку аспекти:

- ▶ Набљудувањето треба да се направи на начин што не го нарушува процесот на учење или што не го става ученикот во непријатна ситуација.
- ▶ Набљудувањето треба да опфати различни ситуации, вклучително и одговорот на ученикот на конкретни задачи, задачите што се решаваат индивидуално во училиницата, интеракциите со наставникот и со соучениците за време на активностите во училиницата, како и однесувањето за време на одмори, пред и по почетокот на часовите или во текот на воннаставните активности.
- ▶ Бидејќи компетенциите за демократска култура се мобилизираат во кластери, однесувањето во одредена ситуација треба да се поврзе со цел збир на дескриптори, а не само со еден дескриптор.
- ▶ Употребата на дескриптори го олеснува не само набљудувањето туку и бележењето на набљудуваното однесување: полесно е да се направи белешка за кодот што му е додаден на соодветниот дескриптор отколку да се напише целосниот опис на набљудуваното однесување. Квалитетното набљудување користи пишано бележување и не се потпира на меморија.
- ▶ Набљудувањето треба да се фокусира на вербално, паравербално и невербално однесување и да зема предвид, освен тоа што се кажува и се прави, и аспекти како гледање во очи, ставови, израз на емоции, итн.
- ▶ Набљудувањето на однесувањето што се рефлектира во одреден дескриптор треба да се врши на доследен начин, во одреден временски период и да не се потпира само на првиот впечаток, на личните верувања, очекувања и предрасуди на набљудувачот или на еден момент или активност. Одреден приказ на однесување исто така може да биде случаен или предизвикан од фактори за кои набљудувачот не е свесен, а недостигот на прикажување на однесувањето може да биде резултат на фактот дека ученикот не добил соодветна можност да го прикаже соодветното однесување.

Бидејќи вештините на слушање и набљудување се важна компонента на моделот на КДК, наставниците и учениците можат и треба да ги развиваат. Во овој контекст, набљудувањето на соучениците може да биде ефективна алатка за развивање способности за набљудување.

Набљудувањето на однесувањето врз основа на дескриптори е ефикасна алатка за согледување на празнините во учењето, за развивање на добро насочени индивидуални планови и за соодветна употреба на стратегии за надградување и/или диференцијација.

Други прашања во врска со употребата на дескрипторите, како и прегледот на некои од ризиците од злоупотреба, се претставени во поглавјето за дескриптори во Книга 1 од Рамката. Содржините во врска со тоа како можат да се користат дескрипторите при планирање на курикулумот, при оценувањето, планирањето и при спроведување на образовните активности, како и при планирање на користењето на Рамката во пристапот „училиште во целина“ се презентирани во соодветните глави во Книга 3.

Поглавје 1

Клучни дескриптори

Вредности

1. Придавање вредност на човечкото достоинство и човековите права

1	Смета дека човековите права секогаш треба да бидат заштитени и почитувани	Основни
2	Смета дека конкретните права на децата треба да бидат почитувани и заштитени од страна на општеството	
3	Го брани мислењето дека никој не смее да биде подложен на мачење или нечовечки или понижувачки третман или казнување	Средни
4	Смета дека сите јавни институции треба да ги почитуваат, заштитуваат и да ги имплементираат човековите права	
5	Го брани ставот дека затворениците, иако се подложени на ограничувања, не значи дека се помалку заслужни за почит и достоинство од кој било друг	Напредни
6	Изразува мислење дека сите закони треба да бидат во согласност со меѓународните норми и стандарди за човекови права	

2. Придавање вредност на културната разновидност

7	Го промовира гледиштето дека треба да бидеме толерантни кон различните верувања што ги имаат другите во општеството	Основни
8	Го промовира гледиштето дека секогаш треба да се стремиме кон заемно разбирање и дијалог меѓу луѓето и меѓу групите што се сметаат за „различни“ едни од други	
9	Изразува мислење дека културната разновидност во општеството треба да биде позитивно вреднувана и ценета	Средни
10	Смета дека интеркултурниот дијалог треба да биде користен за да ни помогне да ги осознаеме различните идентитети и културни припадности	Напредни
11	Смета дека интеркултурниот дијалог треба да се користи за да се развие почит и култура на „живеење заедно“	

3. Придавање вредност на демократијата, правдата, праведноста, еднаквоста и владеење на правото

12	Смета дека училиштата треба да ги учат учениците за демократијата и како да дејствуваат како демократски граѓани	Основни
13	Изразува мислење дека сите граѓани треба да бидат третирани еднакво и непристрасно според законот	
14	Смета дека законите секогаш треба бидат применети и спроведени праведно	
15	Смета дека демократските избори секогаш треба да се спроведуваат слободно и праведно, според меѓународните стандарди и националното законодавство и без измама	Средни
16	Изразува мислење дека кога јавен службеник применува моќ, не треба да ја злоупотребува таа моќ и да ги премине границите на своите законски овластувања	
17	Изразува поддршка за гледиштето дека судовите треба да бидат достапни за сите, така што на луѓето не им е одземена можноста да покренат судски случај бидејќи тоа е премногу скапо, проблематично или комплицирано	
18	Изразува поддршка за ставот дека тие на кои им е доверена законодавната моќ треба да бидат предмет на законот и на соодветните уставни надзори	Напредни
19	Изразува мислење дека информациите за јавните политики и нивното спроведување треба да бидат достапни за јавноста	
20	Смета дека треба да постојат ефикасни мерки против постапките на јавните власти што ги прекршуваат граѓанските права	

Ставови

4. Отвореност спрема другите култури, како и други уверувања, погледи на светот и практики)

21	Покажува интерес за учење за верувањата, вредностите, традициите и за погледите на светот што ги имаат луѓето	Основни
22	Изразува интерес за патување во други земји	
23	Изразува љубопитност кон други верувања и толкувања и други културни ориентации и припадности	Средни
24	Изразува благодарност за можноста да има искуства од други култури	
25	Бара и прифаќа можности да среќава луѓе со различни вредности, обичаи и однесувања	Напредни
26	Бара контакт со други луѓе со цел да научи за нивната култура	

5. Почит

27	Дава простор за да се изразат другите	Основни
28	Изразува почит кон другите луѓе како еднакви човечки суштества	
29	Кон сите луѓе се однесува со почит, без оглед на нивната културна припадност	Средни
30	Изразува почит кон луѓето што имаат поинаков социоекономски статус од сопствениот	
31	Изразува почит кон религиозни разлики	Напредни
32	Изразува почит кон луѓето што имаат различни политички мислења од сопствените	

6. Граѓанска свест

33	Изразува подготвеност да соработува и да работи со другите	Основни
34	Соработува со други луѓе за цели од заеднички интерес	
35	Изразува посветеност да не биде пасивен набљудувач кога се повредуваат достоинството и правата на другите	Средни
36	Дискутира што може да се направи за заедницата за да стане подобро место за живеење	
37	Ги спроведува обврските и одговорностите на активно граѓанство на локално, национално или на глобално ниво	Напредни
38	Презема акција за да остане информиран/информирана за граѓанските прашања	

7. Одговорност

39	Покажува дека прифаќа одговорност за своите постапки	Основни
40	Ако повреди нечии чувства, се извинува	
41	Ја завршува зададената работа навреме	Средни
42	Покажува дека презема одговорност за сопствените грешки	
43	Постојано ги исполнува обврските кон другите	Напредни

8. Самоефикасност

44	Изразува верување во сопствената способност да ги разбере проблемите	Основни
45	Изразува верување дека може да ги изврши активностите што ги планирал/планирала	
46	Изразува верување во сопствената способност да ги надмине препреките кога се стреми кон одредена цел	Средни
47	Ако сака да се промени, изразува верување дека може да го стори тоа	
48	Покажува дека се чувствува сигурен/сигурна во своите способности да се справи со животните предизвици	Напредни
49	Покажува самоувереност дека знае како да се справи со непредвидливи ситуации поради својата снаодливост	

9. Толеранција на различно мислење

50	Знае да разговара со луѓе што имаат различни погледи на светот	Основни
51	Покажува дека може да се воздржи од премногу брзи проценки за другите луѓе	
52	Се чувствува удобно во непознати ситуации	Средни
53	Се справува со несигурност на позитивен и конструктивен начин	
54	Работи добро во непредвидливи околности	
55	Изразува желба да се соочи со предизвици кон сопствените идеи	Напредни
56	Ужива во предизвикот да се соочи со нејасни проблеми	
57	Изразува уживање во справувањето со ситуации што се комплицирани	

Вештини

10. Вештини за самостојно учење

58	Покажува способност да ги идентификува ресурсите за учење (на пример, луѓе, книги, интернет)	Основни
59	Кога е потребно, бара разјаснување на нови информации од други луѓе	
60	Може да учи за нови теми со минимално надгледување	Средни
61	Може да го процени квалитетот на сопствената работа	
62	Може да ги избере најдобрите извори на информации или совети што ги има на располагање	Напредни
63	Покажува способност за следење, дефинирање и довршување на задачи и нивна приоритетност без директно надгледување	

11. Вештини за аналитичко и критичко мислење

64	Може да ги идентификува сличностите и разликите помеѓу новите информации и она што е веќе познато	Основни
65	Користи докази за да ги поддржи своите мислења	
66	Може да ги процени ризиците поврзани со различни опции	Средни
67	Покажува дека размислува за тоа дали информациите што ги користи се точни	
68	Може да идентификува недоследности или несогласувања во материјалите што ги анализира	Напредни
69	Може да користи јасни и специфични критериуми, принципи или вредности за да направи проценка	

12. Вештини за слушање и набљудување

70	Внимателно слуша различни мислења	Основни
71	Внимателно ги слуша другите луѓе	
72	Ги гледа гестовите и говорот на телото на соговорникот за да си помогне себеси да го разбере значењето на она што го кажува соговорникот	Средни
73	Може ефикасно да слуша со цел да ги протолкува значењата и намерите на друго лице	
74	Обрнува внимание на она што го навестуваат другите, но не го кажуваат	Напредни
75	Забележува како луѓето со друга културна припадност реагираат различно на иста ситуација	

13. Емпатија

76	Може да препознае кога му е потребна помош на соговорникот	Основни
77	Изразува сочувство за непријатни работи што им се случуваат на другите луѓе	
78	Се обидува подобро да ги разбере пријателите со тоа што замислува како изгледаат работите од нивна перспектива	Средни
79	Ги зема предвид чувствата на другите луѓе кога донесува одлуки	
80	Изразува мислење дека кога размислува за луѓе од други земји, ги споделува нивните радости и таги	Напредни
81	Точно ги идентификува чувствата на другите, дури и кога тие не сакаат да ги покажат	

14. Флексибилност и приспособливост

82	Ги модификува своите мислења ако му/\$ е прикажано преку рационален аргумент дека тоа е потребно	Основни
83	Може да ги промени одлуките што ги донел/донела ако последиците од тие одлуки покажат дека тоа е потребно	
84	Се приспособува на нови ситуации преку користење на нова вештина	Средни
85	Се приспособува на нови ситуации преку применување на знаења на поинаков начин	
86	Ги усвојува социокултурните конвенции на други културни групи кога соработува со нив	Напредни
87	Може да го модифицира сопственото однесување за да го направи соодветно за други култури	

15. Јазични, комуникативни и повеќејазични вештини

88	Може да ги изрази своите мисли за одреден проблем	Основни
89	Бара од соговорниците да го повторат тоа што го кажале ако не му/\$ било јасно	
90	Поставува прашања што го покажуваат неговото/нејзиното разбирање за позициите на другите луѓе	Средни
91	Може да усвои различни начини на изразување учтивост на друг јазик	
92	Може да посредува јазично во интеркултурни размени преку преведување, толкување или објаснување	Напредни
93	Може успешно да избегне интеркултурни недоразбирања	

16. Вештини за соработка

94	Гради позитивни врски со други луѓе во одредена група	Основни
95	Кога работи како член на група, го врши сопствениот дел од работата на групата	
96	Работи на донесување на консензус за постигнување на целите на групата	Средни
97	Кога работи како член на група, ги дели со другите сите соодветни или корисни информации	
98	Поттикнува ентузијазам меѓу членовите на групата за постигнување на заеднички цели	Напредни
99	Кога работи со други, ги поддржува другите луѓе и покрај разликите во гледиштата	

17. Вештини за решавање конфликти

100	Знае да комуницира со почит со засегнатите страни во конфликтна ситуација	Основни
101	Може да идентификува опции за решавање конфликти	
102	Може да им помогне на другите да го решат конфликтот со тоа што им објаснува подобро да ги разберат можните опции	Средни
103	Може да ги поттикне различните страни вклучени во конфликтот активно да се слушаат меѓу себе и да ги споделат нивните прашања и грижи	
104	Редовно иницира комуникација за да помогне во решавањето на меѓучовечките конфликти	Напредни
105	Може ефикасно да се справи со емоционалниот стрес, анксиозноста и несигурноста на луѓето вклучени во конфликтна ситуација	

Знаење и критичко разбирање

18. Знаење и критичко разбирање на себеси

106	Може да ги опише сопствените мотиви	Основни
107	Може да ги опише начините на кои мислите и емоциите влијаат врз сопственото однесување	
108	Може критички да размислува за своите вредности и верувања	Средни
109	Може критички да се гледа себеси од повеќе различни перспективи	
110	Може критички да размислува за сопствените предрасуди и стереотипи и што стои зад нив	Напредни
111	Може критички да размислува за своите емоции и чувства во широк опсег на ситуации	

19. Знаење и критичко разбирање на јазикот и комуникацијата

112	Може да објасни како тонот на гласот, контактот со очите и јазикот на телото можат да помогнат во комуникацијата	Основни
113	Може да ги опише социјалното влијание и ефектите врз другите на различни стилови на комуникација	Средни
114	Може да објасни како социјалните односи понекогаш се кодирани во јазичните форми што се користат во разговорите (на пример, во поздрави, форми на адреса, употреба на знаци)	
115	Може да објасни зошто луѓето со други културни припадности може да следат различни вербални и невербални комуникативни правила што имаат смисла од нивна перспектива	Напредни
116	Може критички да размислува за различните комуникативни правила што се применуваат во минимум една друга социјална група или култура	

20. Знаење и критичко разбирање на светот (вклучувајќи политика, право, човекови права, култура, култури, религии, историја, медиуми, економии, животна околина и одржливост)

117	Може да го објасни значењето на основните политички концепти, вклучувајќи демократија, слобода, граѓанство, права и одговорности	Основни
118	Може да објасни зошто секој има одговорност да ги почитува човековите права на другите	
119	Може да ги опише основните културни практики (на пример, навики за јадење, начини на поздравување, начини на обраќање кон луѓето, учтивост) во друга култура	
120	Може критички да размислува за тоа како неговиот/нејзиниот поглед на светот е само еден од многуте погледи на светот	
121	Може да го оцени влијанието на општеството врз природата, на пример во однос на растот на населението, развојот на населението, потрошувачката на природни ресурси	
122	Може критички да размислува за ризиците поврзани со еколошката штета	
123	Може да ја објасни универзалната, неутуѓива и неделива природа на човековите права	Средни
124	Може критички да размислува за односот меѓу човековите права, демократијата, мирот и безбедноста во глобализиран свет	
125	Може критички да размислува за основните причини за кршење на човековите права, вклучувајќи ја и улогата на стереотипи и предрасуди во процесите што водат кон злоупотреби на човековите права	
126	Може да ги објасни опасностите од генерализирање на индивидуалното однесување на цела култура	
127	Може критички да размислува за религиозни симболи, религиозни ритуали и религиозни употреби на јазикот	
128	Може да ги опише ефектите што ги има пропагандата во современиот свет	
129	Може да објасни како луѓето можат да се чуваат и да се заштитат од пропаганда	Напредни
130	Може да ги опише различните начини на кои граѓаните можат да влијаат врз политиката	
131	Може критички да размислува за природниот развојот на рамката за човекови права и за тековниот развој на човековите права во различни региони од светот	
132	Може да објасни зошто не постојат културни групи што имаат непроменливи карактеристики	
133	Може да објасни зошто сите верски групи постојано се развиваат и се менуваат	
134	Може да размислува критички за тоа како историјата често е презентирана и проучувана од етноцентрична гледна точка	
135	Може да објасни национални економии и како економските и финансиските процеси влијаат врз функционирањето на општеството	

Поглавје 2

Целосен каталог на потврдени дескриптори

Ова е целосен каталог на дескрипторите што беа потврдени преку тестирање во конкретни образовни институции. Дескрипторите што се наоѓаат помеѓу основни и средни нивоа или помеѓу средни и напредни нивоа во табелите се идентификувани како ОС и СН, соодветно. За целосни информации за тоа како се развиени и како се тестирани дескрипторите видете во Поглавје 3.

Вредности

1. Придавање вредност на човечкото достоинство и човековите права

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
101	КДК 1	Смета дека човековите права секогаш треба да бидат заштитени и почитувани	Основни
102	КДК 2	Смета дека конкретните права на децата треба да бидат почитувани и заштитени од страна на општеството	Основни
103		Смета дека секој треба да ги препознае основните слободи на секое човечко суштество	Основни
104	КДК 3	Го брани мислењето дека никој не смее да биде подложен на мачење или подложен на нечовечки или понижувачки третман или на казнување	Средни

105	КДК 4	Смета дека сите јавни институции треба да ги почитуваат, заштитиуваат и да ги имплементираат човековите права	Средни
106		Го брани ставот дека човековите права му се потребни на секое човечко суштество за да може да живее со достоинство	Средни
107	КДК 5	Го брани ставот дека затворениците, иако се подложени на ограничувања, не значи дека заслужуваат помалку почит и достоинство од кој било друг	Напредни
108	КДК 6	Изразува мислење дека сите закони треба да бидат во согласност со меѓународните норми и стандарди за човекови права	Напредни
109		Го брани ставот дека секој што е обвинет за кривично дело се смета за невин с додека не се докаже дека е виновен според законот	Напредни

2. Придавање вредност на културната разновидност

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
201	КДК 7	Го промовира гледиштето дека треба да бидеме толерантни кон различните верувања што ги имаат другите во општеството	Основни
202	КДК 8	Го промовира гледиштето дека секогаш треба да се стремиме кон заемно разбирање и дијалог меѓу луѓето и групите што се сметаат за „различни“ едни од други	Основни
203		Смета дека треба да се промовира комуникација и дијалог помеѓу луѓето со различно културно потекло	ОС
204	КДК 9	Изразува мислење дека културната разновидност во општеството треба да биде позитивно вреднувана и ценета	Средни
205		Смета дека треба да учиме едни од други за да се продлабочи разбирањето и на сопственото потекло и на потеклото на другите луѓе	СН
206	КДК 10	Смета дека треба да го користиме интеркултурниот дијалог за да ни помогне да ги осознаеме различните идентитети и културни припадности	Напредни
207	КДК 11	Смета дека треба да се користи интеркултурниот дијалог за да се развие почит и култура на „живеење заедно“	Напредни

3. Придавање вредност на демократијата, правдата, праведноста, еднаквоста и владеење на правото

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
301	КДК 12	Смета дека училиштата треба да ги учат учениците за демократијата и како да дејствуваат како демократски граѓани	Основни
302	КДК 13	Изразува мислење дека сите граѓани треба да бидат третирали еднакво и непристрасно според законот	Основни
303	КДК 14	Смета дека законите секогаш треба да бидат применети и спроведени праведно	Основни
304		Смета дека праведни и правични закони секогаш треба да се почитуваат и да се слушаат	Основни
305	КДК 15	Смета дека демократските избори секогаш треба да се спроведуваат слободно и праведно, според меѓународните стандарди и националното законодавство и без измама	Средни
306	КДК 16	Изразува мислење дека кога јавен службеник применува моќ, не треба да ја злоупотребува таа моќ и да ги преминува границите на своите законски овластувања	Средни
307	КДК 17	Изразува поддршка за гледиштето дека судовите треба да им бидат достапни на сите, односно не треба на луѓето да им биде одземена можноста да покренат судски случај, бидејќи тоа е премногу скапо, проблематично или комплицирано	Средни
308		Смета дека демократијата секогаш треба да биде заштитена и почитувана како суштинска основа за дејствување заедно со другите во општеството	Средни
309		Изразува мислење дека при вршењето на власта, државните службеници треба да ги почитуваат законите и судските одлуки	Средни
310		Смета дека службениците и судиите не треба да третираат некого или некоја група поинаку поради предрасуди или корупција	Средни
311		Смета дека службениците и судиите треба да ги третираат сите подеднакво според законот и дека слични случаи секогаш треба да се третираат подеднакво	Средни
312		Изразува мислење дека сите луѓе и институции треба да бидат подложни и одговорни на законот	СН

313		Изразува мислење дека треба да постои транспарентен правен систем, вклучувајќи јасен збир на закони што се слободно и лесно достапни за сите	СН
314		Изразува мислење дека треба да има независно и непристрасно судство за заштита на граѓаните од произволна употреба на власта од страна на државата, организациите и поединците	СН
315		Изразува мислење дека јавните одлуки секогаш треба да се преземаат и да се спроведуваат во согласност со законите и регулативите	СН
316		Изразува мислење дека законот треба да биде контролиран од лица што се избрани од луѓето и се одговорни пред нив	СН
317		Изразува мислење дека треба да постојат ефикасни мерки за спречување на сите форми на корупција и за борба против корупција	СН
318	КДК 18	Изразува поддршка за ставот дека тие на кои им е доверена законодавната моќ треба да бидат одговорни пред законот и подложни на соодветни уставни надзори	Напредни
319	КДК 19	Изразува мислење дека информациите за општествените политики и нивното спроведување треба да бидат достапни за јавноста	Напредни
320	КДК 20	Смета дека треба да постојат ефикасни мерки против постапките на државните власти што ги прекршуваат граѓанските права	Напредни
321		Изразува мислење дека правниот систем треба да има праведни и транспарентни структури и процедури за спроведување	Напредни

Ставови

4. Отвореност спрема другите култури, како и други уверувања, погледи на светот и практики

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
401	КДК 21	Покажува интерес за учење за верувањата, вредностите, традициите и погледите на светот што ги имаат луѓето	Основни
402	КДК 22	Изразува интерес за патување во други земји	Основни
403		Користи прилики за запознавање на нови луѓе	ОС
404	КДК 23	Изразува љубопитност кон други верувања и толкувања и други културни ориентации и припадности	Средни
405	КДК 24	Изразува благодарност за можноста да има искуства од други култури	Средни
406		Изразува интерес за работа со луѓе со различно културно потекло	СН
407		Ужива во дискусиите со луѓе чии идеи и вредности се различни од сопствените	СН
408		Изразува подготвеност да се поврзе со други што се сметаат за различни	СН
409	КДК 25	Бара и прифаќа можности за среќавање со луѓе со различни вредности, обичаи и однесувања	Напредни
410	КДК 26	Бара контакт со други луѓе со цел да научи за нивната култура	Напредни

5. Почит

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
501	КДК 27	Дава простор за да се изразат другите	Основни
502	КДК 28	Изразува почит кон другите луѓе како еднакви човечки суштества	Основни
503		Изразува почит кон различни мислења, ставови кон светот и начини на живот, освен ако тие не ги кршат човековите права	Основни
504	КДК 29	Ги третира сите луѓе со почит, без оглед на нивното културно потекло	Средни
505	КДК 30	Изразува почит кон луѓето што имаат поинаков социоекономски статус од него	Средни
506		Изразува ставови на почит кон верувањата, практиките и начинот на живеење на другите луѓе, освен ако тие не ги кршат човековите права	Средни
507		Изразува почит кон различни мислења или идеи, освен ако тие не ги кршат човековите права	Средни

508		Изразува ставови на почит кон луѓето што се различни	Средни
509		Изразува почит кон другите врз основа на препознавање на достоинството на сите лица и на нивните човекови права	Средни
510		Изразува почит кон родови разлики	Средни
511	КДК 31	Изразува почит кон религиозни разлики	Напредни
512	КДК 32	Изразува почит кон луѓето што имаат различни политички мислења од сопствените	Напредни

6. Граѓанска свест

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
601	КДК 33	Изразува подготвеност да соработува и да работи со другите	Основни
602	КДК 34	Соработува со други луѓе за цели од заеднички интерес	Основни
603		Изразува подготвеност да придонесе за подобрување на состојбата на другите луѓе во заедницата	ОС
604		Изразува подготвеност да учествува во колективното донесување на одлуки	ОС
605	КДК 35	Изразува посветеност да не биде пасивен набљудувач кога се повредуваат достоинството и правата на другите	Средни
606	КДК 36	Дискутира за тоа што може да се направи за да се подобри заедницата	Средни
607		Изразува интерес за општествени работи и прашања	Средни
608		Изразува подготвеност да волонтира за да им помогне на луѓето во заедницата	Средни
609		Изразува прифаќање на обврските поврзани со припадност на заедницата	Средни
610		Изразува заложба за одржување и заштита на човековите права на другите луѓе	Средни
611		Активно е вклучен/вклучена во прашањата на заедницата	СН
612		Активно е вклучен/вклучена во про-еколошки активности	СН
613		Учествува во процесот на донесување на одлуки во врска со работи, интереси и заеднички добра во заедницата	СН
614	КДК 37	Ги спроведува обврските и одговорностите на активно граѓанство на локално, национално или на глобално ниво	Напредни
615	КДК 38	Презема акција за да остане информиран/информирана за граѓанските прашања	Напредни
616		Поддржува организации што се занимаваат со социјални прашања	Напредни

7. Одговорност

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
701	КДК 39	Покажува дека прифаќа одговорност за своите постапки	Основни
702	КДК 40	Ако повреди нечии чувства, се извинува	Основни
703		Презема одговорност за сопственото однесување	ОС
704	КДК 41	Навреме ја довршува зададената работа	Средни
705		Навреме ги исполнува личните обврски кон другите	Средни
706	КДК 42	Покажува дека презема одговорност за сопствените грешки	Средни
707		Ги исполнува роковите	Средни
708		Демонстрира точност	Средни
709		Ги завршува задачите најдобро што може	Средни
710	КДК 43	Постојано ги исполнува обврските кон другите	Напредни

8. Самоефикасност

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
801	КДК 44	Изразува верување во сопствената способност да ги разбере проблемите	Основни
802	КДК 45	Изразува верување дека може да ги изврши активностите што ги планирал/планирала	Основни
803		Покажува доверба дека може да ги реши повеќето проблеми ако го вложи потребниот напор	ОС
804		Покажува доверба дека може да добие добри резултати при преземање на задача	ОС
805		Изразува верување дека тешките ситуации може да се надминат	ОС
806		Изразува верување дека може да ги преземе активностите потребни за постигнување на одредена цел	ОС
807		Покажува доверба дека може да работи ефикасно	ОС
808	КДК 46	Изразува верување во сопствената способност да ги надмине препреките кога се стреми кон одредена цел	Средни
809	КДК 47	Ако сака да се промени, изразува верување дека може да го стори тоа	Средни
810		Покажува самодоверба во донесувањето на одлуки	Средни

811		Покажува самодоверба во справувањето со нови предизвици	Средни
812		Изразува верување дека добро се справува со променливите ситуации	Средни
813		Изразува верување во сопствената способност да избере соодветни методи за извршување задачи	Средни
814		Покажува доверба во сопствената способност да постигне успех	Средни
815		Покажува доверба дека има способност да успее во повеќето задачи што ги презема	Средни
816		Покажува доверба дека може да врши квалитетна работа	Средни
817		Останува самоуверен/самоуверена во своите способности при критика од други луѓе	Средни
818		Покажува доверба дека може да се потпре на своите способности за справување за да се соочува спокојно со тешкотии	СН
819		Покажува доверба дека е способен/способна да донесува одлуки и на најдобар начин да се справи со одреден проблем	СН
820		Покажува доверба дека може да ги оствари своите цели во животот	СН
821		Изразува верување дека во целина во неговиот/нејзиниот живот е ефикасен	СН
822	КДК 48	Покажува дека се чувствува сигурен/сигурна во своите способности да се справи со животните предизвици	Напредни
823	КДК 49	Покажува самоувереност дека знае како да се справи со непредвидливи ситуации преку својата снаодливост	Напредни
824		Покажува доверба дека може ефикасно да се справи со неочекувани настани	Напредни

9. Толеранција на различно мислење

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
901	КДК 50	Знае да разговара со луѓе што имаат различни погледи на светот	Основни
902	КДК 51	Покажува дека може да се воздржи од премногу брзи проценки за другите луѓе	Основни
903		Комуницира позитивно и без да знае со сигурност што мисли и чувствува другиот	Основни
904		Се чувствува спокојно со повеќе различни типови луѓе	Основни

905		Изразува подготвеност да ги разгледа противречните или нецелосните информации без да ги одбие автоматски или да донесе предвремени заклучоци	ОС
906		Препознава двосмислени ситуации	ОС
907		Прифаќа задача што бара справување со непознати или необични околности	ОС
908		Бара дискусии со луѓе чии идеи и вредности се различни од неговите/нејзините	ОС
909	КДК 52	Се чувствува спокојно во непознати ситуации	Средни
910	КДК 53	Се справува со несигурност на позитивен и конструктивен начин	Средни
911	КДК 54	Работи добро во непредвидливи околности	Средни
912		Се справува со двосмислени ситуации	СН
913		Кога се соочува со избор за тоа како да одговори на одредена ситуација, може да се префрли помеѓу две или повеќе културни перспективи	СН
914		Одговара на предизвикот на ситуации или прашања што вклучуваат двосмисленост	СН
915		Изразува прифаќање на недостиг на јасност	СН
916		Изразува подготвеност да толерира неизвесност	СН
917		Се чувствува комотно кога се среќава со нешта што не му/\$ се познати	СН
918	КДК 55	Изразува желба да се соочи со критика на сопствените идеи	Напредни
919	КДК 56	Ужива во предизвикот да се соочи со нејасни проблеми	Напредни
920	КДК 57	Изразува уживање во справувањето со ситуации што се комплицирани	Напредни
921		Се чувствува комотно кога се среќава со двосмислени ситуации	Напредни

10. Вештини за самостојно учење

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1001	КДК 58	Покажува способност да ги идентификува ресурсите за учење (на пример, луѓе, книги, интернет)	Основни
1002	КДК 59	Бара разјаснување на нови информации од други луѓе кога е тоа потребно	Основни
1003		Самостојно завршува задачи за учење	Основни
1004		Идентификува што знае и што не знае	Основни
1005		Може самостојно да ги идентификува празнините во сопственото знаење	ОС
1006		Може да ги идентификува соодветните извори на информации за да заврши задача за учење	ОС
1007		Може ефикасно да собере информации користејќи различни техники и извори	ОС
1008		Ефикасно употребува соодветни алатки и информатички технологии за да открие нови информации	ОС
1009		Демонстрира способност самостојно да бара информации	ОС
1010		Бара информации од различни извори	ОС
1011		Изразува подготвеност самостојно да учи нови работи	ОС
1012		Развива сопствени идеи преку собирање информации	ОС
1013	КДК 60	Може да учи за нови теми со минимално надгледување	Средни
1014	КДК 61	Може да го процени квалитетот на сопствената работа	Средни
1015		Може да лоцира информации соодветни за сопствените лични и академски потреби и интереси	Средни
1016		Може ефикасно да ја користи информатичката технологија за пристап, истражување, организирање и интегрирање на информации	Средни
1017		Може да интегрира учење од различни теми/области на учење	Средни
1018		Може самостојно да избере наставни материјали, ресурси и активности	СН
1019		Може да го следи сопствениот напредок кон постигнување на неговите цели за учење	СН
1020		Бара нови можности за учење	СН
1021		Препрочитува веќе прочитан материјал за да се увери дека правилно го разбрал/а	СН

1022	КДК 62	Може да ги избере најсигурните извори на информации или совети што ги има на располагање	Напредни
1023	КДК 63	Покажува способност за следење, дефинирање, одредување приоритет и довршување на задачи без директно надгледување	Напредни
1024		Успешно управува со сопственото време за да ги постигне своите цели за учење	Напредни
1025		Може самостојно да го оцени кредибилитетот на изворите на информации или совети	Напредни
1026		Го следи сопствениот напредок во учењето на нови информации	Напредни

11. Вештини за аналитичко и критичко размислување

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1101	КДК 64	Може да ги идентификува сличностите и разликите помеѓу новите информации и она што е веќе познато	Основни
1102	КДК 65	Користи докази за да ги поддржи своите мислења	Основни
1103		Може да извлече заклучоци од анализата на аргументи	Основни
1104		Може да анализира ситуација пред да направи избор	Основни
1105		Може да извлече заклучоци од анализата на информации	Основни
1106		Може да решава проблеми преку употреба на логиката	Основни
1107		Може да спореди разни идеи кога размислува на одредена тема	Основни
1108		Може да прави разлика помеѓу изјави базирани на факти и изјави базирани на мислење	ОС
1109		Може да прави врски помеѓу аргументи и информации	ОС
1110		Може да врши евалуација врз основа на докази и искуства	ОС
1111		Може да анализира алтернативни гледни точки	ОС
1112		Користи повеќе од еден извор на информации пред да донесе одлука	ОС
1113		Може да користи повеќе од еден извор на информации пред да донесе одлука	ОС
1114		Кога се соочува со проблем, се обидува да утврди што го предизвикал проблемот	ОС
1115		Може критички да размислува за искуствата од минатото за да го олесни идниот напредок	ОС
1116		Може да конструира логичен и одбранлив аргумент за или против одредена интерпретација	ОС
1117		Може да проценува аргументи, тврдења и верувања	ОС

1118		Може да идентификува логички односи во материјалите што ги анализира	ОС
1119	КДК 66	Може да ги процени ризиците поврзани со различни опции	Средни
1120	КДК 67	Покажува дека размислува за тоа дали информациите што ги користи се точни	Средни
1121		Може да анализира докази при оценување на аргумент	Средни
1122		Може да анализира различни гледишта, производи или практики што постојат во други култури	Средни
1123		Може да процени дали материјалите што се анализираат се соодветни или корисни	Средни
1124		Може критички да оценува информации	Средни
1125		Може да процени дали материјалите што се анализираат се убедливи	Средни
1126		Може да направи разлика помеѓу соодветни и несоодветни информации и докази	Средни
1127		Покажува дека ги зема предвид ризиците и/или придобивките од одреден избор пред да донесе одлука	Средни
1128		Може да анализира материјали на логичен или систематски начин	СН
1129		Одредува приоритет на избори пред да направи одлука	СН
1130		Користи убедливи докази кога прави проценки	СН
1131		Може да спроведе анализа на трошоци и придобивки на различни опции	СН
1132		Може да ги анализира сите информации што ги има за различните избори пред да донесе одлука	СН
1133		Покажува почит за точноста при анализирање и оценување на информации	СН
1134		Може да ги идентификува причинските/последичните односи во материјалите што ги анализира	СН
1135		Може да процени дали материјалите што ги анализира се вистинити, точни или веродостојни	СН
1136		Може критички да ги оцени активностите на оние што имаат одговорност да ги почитуваат, промовираат и реализираат човековите права	СН
1137		Може да ги испита веројатните резултати за секое можно решение на одреден проблем	СН
1138		Може да користи различни типови на размислување (индуктивни, дедуктивни, итн.), соодветно на потребата	СН
1139	КДК 68	Може да идентификува недоследности или несогласувања во материјалите што се анализираат	Напредни
1140	КДК 69	Може да користи јасни и специфични критериуми, принципи или вредности за да направи проценки	Напредни

1141		Може да ги анализира мотивите, намерите и целите на луѓето што произведуваат пропаганда, стереотипи, нетолеранција и говор на омраза во средствата за јавно информирање (на пример, весници, ТВ)	Напредни
1142		Може да ги склопи резултатите од анализата на организиран и кохерентен начин за да изведе логични и одбранливи заклучоци	Напредни
1143		Кога станува збор за решавање на одреден проблем, размислува за сите работи што се дел од проблемот пред да одлучи што да прави	Напредни
1144		Може да генерира нови синтези од испитувани елементи	Напредни
1145		Може да анализира како делови од целината комуницираат едни со други за да произведат севкупни резултати	Напредни
1146		Може да испитува и краткорочни и долгорочни перспективи	Напредни
1147		Може да ги процени предрасудите и претпоставките врз кои се засноваат материјалите	Напредни

12. Вештини за слушање и набљудување

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1201	КДК 70	Внимателно слуша различни мислења	Основни
1202	КДК 71	Внимателно ги слуша другите луѓе	Основни
1203		Активно ги слуша другите	Основни
1204		Обрнува внимание не само на она што е кажано туку и како е кажано	ОС
1205		Има добра меморија за деталите од однесувањето на другите луѓе	ОС
1206		Посветува внимание на однесувањето на другите луѓе	ОС
1207	КДК 72	Ги гледа гестовите и говорот на телото на соговорникот за да си помогне да го разбере значењето на она што го кажува соговорникот	Средни
1208	КДК 73	Може ефикасно да слуша со цел да ги толкува значењата и намерите на другото лице	Средни
1209		Го гледа говорот на телото на другите луѓе за да си помогне да разбере што е тоа што тие се обидуваат да го кажат	Средни
1210		Кога е водојденец/ка во група луѓе од друга земја, се обидува да ги дознае правилата на оваа група преку следење на нивното однесување	СН
1211		Ги открива начините на зборување на луѓето што го зборуваат локалниот јазик (на пример, при барање, извинување или жалење) преку внимателно следење на нивното однесување	СН

1212		Ги користи невербалните знаци на другите луѓе за да ги идентификува нивните неискажани мисли или интереси	СН
1213	КДК 74	Обрнува внимание на она што го навестуваат другите, но не го кажуваат	Напредни
1214	КДК 75	Забележува како луѓето со друга културна припадност реагираат различно на иста ситуација	Напредни
1215		Внимателно го набљудува однесувањето на луѓето што имаат друга културна припадност	Напредни

13. Емпатија

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1301	КДК 76	Може да препознае кога му е потребна помош на соговорникот	Основни
1302	КДК 77	Изразува сочувство за непријатни работи што им се случиле на другите луѓе	Основни
1303		Изразува сочувство кон луѓето што се третирани неправедно	Основни
1304		Изразува сочувство кон луѓето кога имаат проблеми	Основни
1305		Изразува сочувство кон друго лице што е повредено или вознемирено	Основни
1306		Чувствува кога другите се иритираат	Основни
1307		Може да препознае кога нервира друга личност	Основни
1308		Обрнува внимание на она што го чувствуваат другите	ОС
1309		Може да опише чувства идентификувани кај други луѓе	ОС
1310		Се вознемирува кога гледа дека некој е третиран лошо	ОС
1311		Изразува сочувство за несреќите на другите луѓе	ОС
1312		Може да објасни зошто некој друг се вознемирува	ОС
1313	КДК 78	Се обидува подобро да ги разбере пријателите со тоа што замислува како изгледаат работите од нивна перспектива	Средни
1314	КДК 79	Ги зема предвид чувствата на другите луѓе кога донесува одлуки	Средни
1315		Може точно да ги опише емоциите, чувствата и потребите на другите луѓе	Средни
1316		Кога разговара со некого, се обидува да разбере како другата личност се чувствува	Средни
1317		Покажува способност да се стави себеси на местото на оние што се во непријатна ситуација	Средни
1318		Изразува загриженост за луѓето што се искористуваат на кој било начин	Средни
1319		Покажува способност да опише што чувствуваат другите луѓе	Средни

1320		Изразува сочувство за луѓето што немаат среќа	Средни
1321		Изразува сочувство за лице што нема пријатели	Средни
1322		Може да препознае кога некој сака утеха и емоционална поддршка, дури и ако тоа лице не го прикажува тоа отворено	СН
1323		Се вознемирува кога гледа како некој е исклучен од одредена група	СН
1324		Кога другите се вознемирени, станува тажен/на или загрижен/а за нив	СН
1325	КДК 80	Изразува мислење дека кога размислува за луѓе од други земји, ги сопделува нивните радости и таги	Напредни
1326	КДК 81	Точно ги идентификува чувствата на другите, дури и кога тие не сакаат да ги покажат	Напредни
1327		Може да ги опише уникатните проблеми на другите луѓе	Напредни

14. Флексибилност и приспособливост

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1401	КДК 82	Ги приспособува или ги менува своите мислења ако му/ е прикажано преку рационален аргумент дека тоа е потребно	Основни
1402	КДК 83	Може да ги промени одлуките што ги донел/донела ако последиците од тие одлуки покажат дека тоа е потребно	Основни
1403		Приспособува начин на работа кога тоа е неопходно	Основни
1404		Го приспособува стилот на интеракција за да комуницира поефективно со други луѓе, кога тоа е потребно	Основни
1405		Го менува начинот на којшто објаснува идеја, ако ситуацијата тоа го бара	Основни
1406		Го приспособува однесувањето во нови ситуации, земајќи ги предвид научените лекции во претходните ситуации	Основни
1407		Го менува начинот на којшто ги прави работите кога гледа проблем со тоа како се одвиваат работите	ОС
1408		Се приспособува на нови ситуации преку собирање на повеќе информации	ОС
1409		Лесно се приспособува на нови луѓе	ОС
1410		Ги приспособува плановите како реакција на променливите околности	ОС
1411		Кога има проблем, се обидува да го реши на различни начини	ОС

1412		Ако нешто не оди според планот, ги менува своите постапки за да се обиде да ја постигне целта	ОС
1413	КДК 84	Се приспособува на нови ситуации преку користење на нова вештина	Средни
1414	КДК 85	Се приспособува на нови ситуации преку применување на знаења на поинаков начин	Средни
1415		Менува сопствен начин на правење нешто со оглед на новите согледувања	Средни
1416		Покажува способност за флексибилно справување и приспособување кон нови луѓе, места и ситуации	Средни
1417		Покажува флексибилност кога се соочува со пречки	Средни
1418		Покажува флексибилност при интеракција со лица што имаат различна културна припадност	Средни
1419		Може да ги менува сопствените стратегии за учење кога е тоа потребно	Средни
1420		Лесно се приспособува на нови ситуации	Средни
1421		Новите и непознатите ситуации ги смета за добредојдени	Средни
1422		Ефикасно се приспособува на нови ситуации	Средни
1423		Лесно се приспособува на нови културни средини	СН
1424		Покажува способност да ги надмине вознемиреноста, загриженоста и несигурноста во однос со среќавањето и интеракцијата со луѓе што имаат различна културна припадност	СН
1425		Кога зборува со луѓе од други културни потекла, соодветно ги приспособува гестовите што ги користи при комуникацијата	СН
1426		Добро се приспособува на различни барања и околности	СН
1427		Може да го приспособи својот вообичаен начин на размислување според потребите и околностите	СН
1428		Може да се приспособи на различни културни стилови и однесувања	СН
1429		Ги контролира емоциите со тоа што ги разгледува работите од дистанца	СН
1430	КДК 86	Ги усвојува социокултурните правила на други културни групи кога соработува со нив	Напредни
1431	КДК 87	Може да го модифицира сопственото однесување за да го направи соодветно за други култури	Напредни

1432		Речиси исто толку удобно се чувствува во друга или во повеќе други култури различни од сопствената	Напредни
1433		Може да користи соодветни стратегии за да се приспособи на културата на друга земја	Напредни

15. Јазични, комуникативни и повеќејазични вештини

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1501	КДК 88	Може да ги изрази своите мисли за одреден проблем	Основни
1502	КДК 89	Бара од соговорниците да го повторат она што го кажале ако не му/ било јасно	Основни
1503		Кога разговара со некого, се обидува да одржи контакт со очите	Основни
1504		Користи гестови како начин да се обиде да го искаже тоа што сака да го пренесе	Основни
1505		Може да ја пренесе својата поента	Основни
1506		Поставува прашања како начин да се вклучи во разговорите	ОС
1507		Го користи јазикот на телото за да го зајакне она што се обидува да го каже	ОС
1508		Комуницира со другите луѓе за да покаже дека е отворен/отворена за нивните идеи	ОС
1509		Постигнува добра интеракција со другите преку јасна комуникација	ОС
1510		Може да идентификува кога двајца луѓе се обидуваат да го кажат истото нешто, но на различни начини	ОС
1511		Кога има проблем со комуникацијата, многу често наоѓа начини да го надмине тоа (на пример, со користење на гестови, повторно објаснување, поедноставување)	ОС
1512		Ги користи рацете за да го илустрира она што се обидува да го каже	ОС
1513	КДК 90	Поставува прашања што го покажува разбирањето на позициите на другите луѓе	Средни
1514	КДК 91	Може да усвои различни начини на изразување учтивост на друг јазик	Средни
1515		Може да убедува и да преговара со други луѓе	Средни
1516		Се осигурува дека неговите/нејзините пораки се разбираат на начин на кој тие се наменети	Средни
1517		Може да идентификува кога одредено лице го/ја слуша, но не влива што му е кажано	Средни
1518		Кога се појавуваат двосмислени комуникации, може да ги разјасни или на друг начин задоволително да се справи со нив	Средни

1519		Може да го приспособи и да го модифицира сопственото јазично и комуникативно однесување за да ги користи комуникациските конвенции што се соодветни според соговорникот	СН
1520		Може да комуницира ефективно и ефикасно во меѓукултурна средина	СН
1521		Може да се осигура дека разбира што кажува другото лице пред да одговори	СН
1522		Го повторува тоа што го кажува другото лице за да се увери дека го разбрал/разбрала	СН
1523		Може да разреши грешки во комуникацијата преку ревидирање или поедноставување на погрешно разбраните комуникации	СН
1524		Може да ги препознае различните начини на зборување што се користени во минимум една друга социјална група или култура	СН
1525		Може да поставува прашања за појаснување на соодветен и чувствителен начин во случаи кога се откриени недоследности меѓу вербалните и невербалните пораки на другото лице	СН
1526	КДК 92	Може да посредува јазично во интеркултурни размени преку преведување, толкување или објаснување	Напредни
1527	КДК 93	Може успешно да избегне интеркултурни недоразбирања	Напредни
1528		Може да ги задоволи комуникативните барања на меѓукултурните ситуации преку користење на заеднички јазик за да се разбере друг јазик	Напредни
1529		Може да ги препознае различните комуникациски правила што се применуваат во минимум една друга социјална група или култура	Напредни
1530		Покажува јазична и културна компетентност во минимум еден јазик и култура, покрај сопствената	Напредни

16. Вештини за соработка

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1601	КДК 94	Гради позитивни односи со други луѓе во одредена група	Основни
1602	КДК 95	Кога работи како член на група, го извршува сопствениот дел од работата на групата	Основни
1603		Може да работи ефикасно и со почит кон другите луѓе	Основни
1604		Може да биде тимски играч во групата	Основни
1605		Може да работи позитивно со други луѓе	Основни
1606		Ги споделува своите идеи и ресурси со другите	Основни

1607		Кога работи како член на група, покажува благодарност и внимателност кон другите членови на групата	ОС
1608		Добро работи со други луѓе	ОС
1609		Кога работи како член на група, дејствува во согласност со тимските одлуки или активности	ОС
1610		Кога работи како член на група, може ефикасно да ги изрази своите убедувања и мислења	ОС
1611		Ефикасно соработува со други луѓе	ОС
1612		Прифаќа заедничка одговорност за заедничка работа	ОС
1613		Може да им помогне на другите во нивната работа, каде што е соодветно	ОС
1614		Се однесува тимски и продуктивно	ОС
1615	КДК 96	Работи на изградба на консензус за постигнување на целите на групата	Средни
1616	КДК 97	Кога работи како член на група, сите соодветни или корисни информации ги дели со другите	Средни
1617		Може да му помогне на некој нов да стане дел од групата	Средни
1618		Ефикасно учествува во состаноците на групата	Средни
1619		Проактивно дели корисни информации/знаења со другите	Средни
1620		Постојано и добро учествува во групните активности	Средни
1621		Кога работи како член на група, ги поттикнува членовите на групата да ги искажат нивните ставови и мислења	СН
1622		Прифаќа различни улоги при работа во групи	СН
1623		Им помага на другите да се чувствуваат безбедно во групата кога се соочуваат со проблем	СН
1624		Помага и ги мотивира другите кога работи во група, охрабрувајќи ги да учествуваат во работата	СН
1625		Постојано работи со другите за да ги оствари целите и задачите	СН
1626		Може да постави групни цели	СН
1627		Може да ги мотивира другите членови на групата да соработуваат и да си помагаат едни на други за да се постигнат целите на групата	СН
1628		Кога работи како член на група, ги бара и ги користи вештините, идеите и мислењата на другите членови на групата	СН
1629	КДК 98	Создава ентузијазам меѓу членовите на групата за постигнување на заеднички цели	Напредни
1630	КДК 99	Кога работи со други, ги поддржува другите луѓе и покрај разликите во гледиштата	Напредни
1631		Бара можности да работи заедно со други луѓе	Напредни

1632		Кога гледа нешто што треба да се направи, се обидува да ги убеди другите луѓе да работат на тоа со него/неа	Напредни
1633		Може да ги убеди другите членови на групата да го споделат своето соодветно и корисно знаење, искуство или експертиза	Напредни
1634		Вклучува други луѓе во планирањето и развивањето на планови за акција за да ја обезбеди нивната посветеност	Напредни

17. Вештини за решавање конфликти

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1701	КДК 100	Знае да комуницира со почит со засегнатите страни во конфликтна ситуација	Основни
1702	КДК 101	Може да идентификува опции за решавање конфликти	Основни
1703		Работи со други за да реши конфликти	Основни
1704		Покажува способност да смислува практични решенија за конфликти	ОН
1705		Може да ги сослуша конфликтните страни за да ги идентификува заедничките интереси	ОН
1706		Работи да го разреши конфликтот со тоа што покажува почит кон мислењата на другите	ОН
1707		Им помага на другите да одредат како да ги решат несогласувањата	ОН
1708		Може да поттикне активно слушање и отворена дискусија како средство за решавање на конфликтот	ОН
1709		Може да им пријде на луѓето вклучени во конфликт на соодветен начин	ОН
1710	КДК 102	Може да им помогне на другите да го решат конфликтот со тоа што им објаснува подобро да ги разберат можните опции	Средни
1711	КДК 103	Може да ги поттикне различните страни вклучени во конфликтот активно да се слушаат меѓу себе и да ги споделат прашањата и грижите	Средни
1712		Пронаоѓа решенија за конфликти што се корисни за двете страни	Средни
1713		Овозможува комуникација помеѓу луѓето во конфликт коишто претходно не биле во можност да ги разрешат разликите	Средни
1714		Може да користи вештини на преговарање за решавање на конфликти	Средни
1715		Може да им помогне на страните во конфликтот да најдат заедничка основа врз која можат да изградат договор	Средни
1716	КДК 104	Редовно иницира комуникација за да помогне во решавањето на меѓучовечки конфликти	Напредни
1717	КДК 105	Може ефикасно да се справи со емоционалниот стрес, анксиозност и несигурност на луѓето вклучени во конфликтна ситуација	Напредни

1718		Може да ги насочи спротивставените страни да се договорат за оптимални и заемно прифатливи решенија на конфликтот	Напредни
1719		Кога решава конфликти, доследно се фокусира на соодветните прашања и избегнува да им се овозможи на секундарните или неповрзаните прашања да се мешаат со исходот	Напредни
1720		Може да ги прецизира можните компромиси или решенија на конфликтите	Напредни

ЗНАЕЊЕ И КРИТИЧКО РАЗБИРАЊЕ

18. Знаење и критичко разбирање на себеси (самокритичност)

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1801	КДК 106	Може да ги опише сопствените мотиви	Основни
1802	КДК 107	Може да ги опише начините на кои сопствените мисли и емоции влијаат врз однесувањето	Основни
1803		Може критички да размислува за своите мотиви, потреби и цели	ОС
1804		Може да објасни како личните карактеристики влијаат врз однесувањето во различни ситуации	ОС
1805	КДК 108	Може критички да размислува за своите вредности и верувања	Средни
1806	КДК 109	Може критички да се гледа себеси од повеќе различни перспективи	Средни
1807		Може критички да размислува за тоа како другите луѓе го/ја гледаат	СН
1808		Може критички да размислува за начините на кои сопствените мисли и емоции влијаат врз однесувањето	СН
1809		Може критички да размислува за сопствената перспектива на светот	СН
1810	КДК 110	Може критички да размислува за сопствените предрасуди и стереотипи и што стои зад нив	Напредни
1811	КДК 111	Може критички да размислува за сопствените емоции и чувства во широк опсег на ситуации	Напредни
1812		Може критички да размислува за тоа како сопствените пресуди се под влијание на културната припадност	Напредни
1813		Може критички да размислува за факторите што влијаат врз сопствените интеркултурни способности	Напредни

19. Знаење и критичко разбирање на јазикот и комуникацијата

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
1901	КДК 112	Може да објасни како тонот на гласот, контактот со очите и јазикот на телото можат да помогнат во комуникацијата	Основни
1902	КДК 113	Може да ги опише социјалното влијание и ефектите врз другите на различни стилови на комуникација	Средни
1903	КДК 114	Може да објасни како социјалните односи понекогаш се кодирани во јазичните форми што се користат во разговорите (на пример, во поздравите, форми на обраќање, употреба на знаци)	Средни
1904		Може да објасни како различни форми на јазикот се користат во различни ситуации и контексти	Средни
1905		Може критички да размислува за тоа како различни стилови на комуникација може да резултираат во неправилна комуникација	Средни
1906		Може да опише различни комуникациски правила што се користат во минимум една социјална група или култура различна од сопствената	Средни
1907		Може критички да размислува за тоа како разновидна публика може да разбере различно значење од иста информација	Средни
1908		Може да опише некои ефекти што различните стилови на употреба на јазикот може да ги имаат во неформални и формални ситуации	Средни
1909		Може критички да размислува за тоа како меѓукултурната комуникација може да влијае врз односите меѓу луѓето што имаат различни културни поврзаности	СН
1910		Може критички да размислува за тоа како сопствените претпоставки, предрасуди, перцепции, верувања и проценки се зависни од конкретниот јазик (јазичи) што го зборува	СН
1911		Може критички да размислува за некои ефекти што можат да ги имаат различните стилови на употреба на јазикот во неформални и формални ситуации	СН
1912	КДК 115	Може да објасни зошто луѓето со други културни припадности може да следат различни вербални и невербални комуникативни правила што имаат смисла од нивната перспектива	Напредни
1913	КДК 116	Може критички да размислува за различните комуникативни правила што се применуваат во минимум една социјална група или култура различна од сопствената	Напредни

20А. Знаење и критичко разбирање на политиката, правото и човековите права

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
2001	КДК 117	Може да го објасни значењето на основните политички концепти, вклучувајќи демократија, слобода, граѓанство, права и одговорности	Основни
2002	КДК 118	Може да објасни зошто секој има одговорност да ги почитува човековите права на другите	Основни
2003		Може да го објасни значењето на основните правни концепти, вклучувајќи ја правдата, еднаквоста, потребата од закони и регулативи и владеење на правото	Основни
2004		Критички може да размислува за концептот на човековите права	Основни
2005		Може да ги опише обврските на државите во однос на човековите права	ОН
2006	КДК 123	Може да ја објасни универзалната, неутуѓивата и неделивата природа на човековите права	Средни
2007	КДК 124	Може критички да размислува за односот меѓу човековите права, демократијата, мирот и безбедноста во глобализираниот свет	Средни
2008	КДК 125	Може критички да размислува за основните причини за кршење на човековите права, вклучувајќи ја и улогата на стереотипи и предрасуди во процесите што водат кон злоупотреби на човековите права	Средни
2009		Може критички да размислува за предизвиците за човековите права што постојат во неговата/нејзината заедница и општеството	Средни
2010		Може критички да размислува за прашањата и движењата на човековите права во својата земја	Средни
2011		Критички може да размислува за човековите права како рамка на вредности и нејзината блиска врска со други морални, етички и религиозни рамки на вредности	СН
2012	КДК 130	Може да ги опише различните начини на кои граѓаните можат да влијаат врз политиката	Напредни
2013	КДК 131	Може критички да размислува за природниот развојот на рамката за човекови права и за тековниот развој на човековите права во различни региони од светот	Напредни
2014		Може критички да размислува за природата и целите на демократските политички процеси	Напредни
2015		Може критички да размислува за природата и целите на законот	Напредни

20Б. Знаење и критичко разбирање на културата, културите, религиите

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
2016	КДК 119	Може да ги опише основните културни практики (на пример, навики за јадење, начини на поздравување, начини на обраќање кон луѓето, учтивост) во друга култура	Основни
2017	КДК 120	Може критички да размислува за тоа дека сопствениот поглед на светот е само еден од многуте погледи на светот	Основни
2018		Може да опише неколку различни култури, особено вредностите, обичаите и практиките што се вообичаени во тие култури	Основни
2019		Може критички да размислува за тоа како меѓукултурните интеракции можат да влијаат врз ситуациите и настаните	ОС
2020		Може да ги опише сличностите и разликите што постојат помеѓу различните верски традиции	ОС
2021	КДК 126	Може да ги објасни опасностите од генерализирање на индивидуалното однесување на цела култура	Средни
2022	КДК 127	Може критички да размислува за религиозни симболи, религиозни ритуали и религиозни употреби на јазикот	Средни
2023		Може да објасни зошто сите културни групи содржат поединци што ги оспоруваат и ги критикуваат традиционалните културни значења	Средни
2024		Може критички да размислува за улогата на религиозните и нерелигиозните убедувања во општеството и во јавниот живот	Средни
2025		Може да објасни зошто сите културни групи постојано се развиваат и се менуваат	СН
2026		Може да објасни зошто сите културни групи се внатрешно променливи, разновидни и хетерогени	СН
2027		Може да ја анализира варијабилноста што се јавува во моделите на однесување во рамките на културите	СН
2028		Може да ја анализира варијабилноста што се јавува во моделите на однесување низ различните култури	СН
2029		Критички може да размислува за тоа како функционираат структурите на моќ и дискриминаторските практики во рамките на културните групи за да ги ограничат можностите за немоќните членови на групата	СН
2030		Може да ги опише клучните аспекти на историјата на одредени верски традиции	СН
2031		Може да заземе критичен став кон фактот дека индивидуалните изрази на религиозноста најверојатно се разликуваат од стандардните учебни репрезентации на тие религии	СН

2032		Ги идентификува клучните текстови и клучните доктрини на одредени верски традиции	СН
2033		Може да ги опише клучните карактеристики на верувањата, вредностите, практиките и искуствата на поединците што практикуваат одредени религии	СН
2034		Може критички да размислува за верувањата, вредностите, практиките и искуствата на религиозните верници	СН
2035	КДК 132	Може да објасни зошто не постојат културни групи што имаат фиксни карактеристики	Напредни
2036	КДК 133	Може да објасни зошто сите верски групи постојано се развиваат и се менуваат	Напредни
2037		Може да ја опише внатрешната разновидност на верувањата и практиките што постојат во рамките на индивидуалните религии	Напредни

20В. Знаење и критичко разбирање на културата, културите, религиите, историјата, медиумите, економиите, околината и одржливоста

ИД	Бр. КДК	Дескриптор	Класификација
2038	КДК 121	Може да го оцени влијанието на општеството врз природата, на пример, во однос на растот на населението, развојот на населението, потрошувачката на природните ресурси	Основни
2039	КДК 122	Може критички да размислува за ризиците поврзани со еколошката штета	Основни
2040		Може критички да размислува за еколошката меѓузависност на глобалната заедница	Основни
2041		Може критички да размислува за вредностите, однесувањата и начинот на живот што се потребни за одржлива иднина	Основни
2042		Може критички да размислува за потребата за одговорна потрошувачка	Основни
2043		Може критички да размислува за начините на кои граѓаните и владите можат да придонесат кон одржливоста на животната средина	Основни
2044		Може критички да размислува за глобалните нееднаквости	Основни
2045	КДК 128	Може да ги опише ефектите што ги има пропагандата во современиот свет	Средни
2046	КДК 129	Може да објасни како можат луѓето да се чуваат и да се заштитат од пропаганда	Средни
2047		Може да објасни што е пропаганда	Средни
2048		Може да објасни што ги прави луѓето подложни на пропаганда	Средни

2049	КДК 134	Може критички да размислува за тоа како историјата често е презентирана и изучувана од етноцентрична гледна точка	Напредни
2050	КДК 135	Може да објасни национални економии и како економските и финансиските процеси влијаат врз функционирањето на општеството	Напредни
2051		Може критички да размислува на променливата природа на историјата и на тоа како толкувањата на минатото се менуваат со текот на времето и низ различните култури	Напредни
2052		Може критички да размислува за различните наративи од различни перспективи за историските сили и фактори што го обликуваат современиот свет	Напредни
2053		Може критички да размислува за тоа како концептот на граѓанство се развивал на различни начини во различни култури со текот на времето	Напредни
2054		Може да создаде наративи од различни перспективи за историските сили и фактори што го обликуваат современиот свет	Напредни
2055		Може критички да размислува за процесите на историското истражување	Напредни
2056		Може критички да размислува за етичките прашања поврзани со глобализацијата	Напредни
2057		Може критички да размислува за економската меѓузависност на глобалната заедница	Напредни
2058		Може критички да размислува за врските помеѓу економските, социјалните, политичките и еколошките процеси	Напредни
2059		Може да го објасни влијанието што го имаат индивидуалните избори, политичките акции и моделите на потрошувачка врз другите делови на светот	Напредни

Поглавје 3

Процес на развивање, тестирање и степенување на дескрипторите

Една од главните инспирации за развојот на дескрипторите на КДК беше претходната работа што беше направена во развојот на дескрипторите за Заедничката европска референтна рамка за јазици (ЗЕРПЈ).

Со оглед на успешното искуство во развојот на дескрипторите за ЗЕРПЈ, сличен процес на формулирање, тестирање и степенување на дескрипторите на компетенции беше преземен за тековната Рамка. Процесот се состоеше од неколку фази:

1. Дефинирање на критериумите за формулирање на дескрипторите.
2. Формулирање на почетен голем каталог на нацрт-дескриптори.
3. Избор на дескриптори врз основа на повратни информации од стручни лица и професионалци во образованието.
4. Тестирање на избраните дескриптори во различни образовни институции низ Европа.
5. Степенување на дескрипторите на различни нивоа на совладаност.

Дефинирање на критериумите за формулирање на дескрипторите

Врз основа на искуството со ЗЕРПЈ, следниве критериуми беа идентификувани како соодветни за формулирање на дескрипторите:

- I. **Концизност.** Дескрипторите треба да бидат кратки, а не долги, идеално не подолги од околу 25 зборови.
- II. **Позитивност.** Секој дескриптор треба да изрази способност низ позитивна изјава (на пример: може, изразува, поддржува), а не негативна изјава (на пример: не може, не успева, има ограничување). Ова ќе им овозможи на наставниците да кажат: „Да, оваа личност може да го направи тоа (ја поседува оваа вредност, вештина, го поседува овој став, ова знаење, разбирање)“ или: „Не, оваа личност не може да го стори тоа (не ја поседува оваа вредност, вештина, не го поседува овој став, ова знаење, разбирање)“.
- III. **Јасност.** Секој дескриптор треба да биде транспарентен, а не изразен со жаргони и треба да користи едноставна граматика.
- IV. **Независност.** Секој дескриптор треба да биде независен од сите други дескриптори. Со други зборови, дескрипторот не смее да има смисла само во однос на другите дескриптори во збирот. Затоа, дескрипторите избегнуваат да користат иста формулација неколку пати за да формираат збир само преку едноставно заменување на квалификациски збор или фраза низ изјавите (на пример, слаби/умерени/добри, малку/неколку/многу/најмногу, малку широки/многу широки) што би значело дека предметите не се независни едни од други..
- V. **Конкретност.** Секој дескриптор, исто така, треба да опише конкретни однесувања или достигнувања што би покажале дали соодветната вредност/вештина, соодветниот став, соодветното знаење/разбирање се совладани од страна на поединецот.

Формулирање на почетен голем каталог на нацрт-дескриптори

Различни изворни материјали беа користени за развивање на почетниот каталог на нацрт-дескрипторите, вклучувајќи и постојни мерила, образовни материјали, истражувачки документи и политики што содржат или соодветни ставки или кратки описни изјави што можат да се извлечат, реформулираат и да се користат како дескриптори или изјави за достигнување на 20-те компетенции наведени во моделот на Рамката. Во овој процес беа искористени вкупно 98 изворни документи. Од нив, некои извори не дозволуваа директно извлекување на дескриптори, но даваа корисни информации во врска со аспектите на компетенциите што треба да се земат предвид при формулирањето на дескрипторите, а исто така се користеа за проверување дали целосниот опсег на секоја компетенција е опфатен од дескрипторите што се развиваа. Мерилата и описните изјави содржани во изворите беа извлечени и реформулирани за да се конструираат кратки самостојни изјави кои потенцијално би можеле да послужат како дескриптори. Покрај тоа, беа формулирани и нови дескриптори за оние компетенции во моделот за кои беа пронајдени релативно мал број мерила или искази. Нови дескриптори исто така беа формулирани таму каде што беше оценето дека постојат важни аспекти на индивидуалните компетенции што не се доволно опфатени со составените дескриптори.

Бројот на потенцијални дескриптори формулирани на овој начин беше 2085. Тие потоа беа подложени на критична анализа за да се утврди нивната усогласеност со петте критериуми наведени погоре од страна на двајца експерти што работеа заедно.

Избор на дескриптори

Од членовите на експертската група за развој на Рамката беше побарано да дадат повратни информации за секој од 1371 нацрт-дескриптор и да го рангираат секој од нив врз основа на соодветност кон целната компетенција, јасност, независност од други дескриптори, конкретност, леснотија на набљудување во образовната установа и важноста за оценување на целната компетенција. Како резултат на тоа беа задржани 990 дескриптори што добија високи оценки и позитивни повратни информации од експертската група.

Овие 990 дескриптори потоа им беа испратени на образовните професионалци во 15 земји во Европа за дополнителни повратни информации. Тие го користеа онлајн прашалникот, кој беше достапен на десет јазици. Прашалникот бараше од наставниците, обучувачите и другите категории на образовни стручни лица да ги доделат дескрипторите на нивните соодветни компетенции (со цел да се осигура дека секој дескриптор недвосмислено одговара само на една компетенција), да ги оценат дескрипторите во однос на три критериуми (јасност, конкретност и леснотија на набљудувањето во образовната установа), да ја оценат корисноста на секој дескриптор во различни нивоа на образованието и да дадат повратни информации за формулацијата на дескрипторите. Бројот на професионалци што дадоа повратни информации беше 1 236 и врз основа на тоа 559 дескриптори што добија високи оценки и што беа правилно доделени на соодветната компетентност, беа задржани во следната фаза.

Пилотирање на дескрипторите

559-те избрани дескриптори беа поднесени за пилотирање во различни образовни контексти со ученици. Со цел да се исполнат статистичките барања додека се одржува одржлива големина на примерокот и да се осигура релевантноста на дескрипторите за учениците, учествуваа само ученици на возраст од 9 години и постари.

Процесот на тестирање имаше три цели:

1. Да се одобрат дескрипторите во конкретни образовни институции.
2. Да се елиминираат дескрипторите што не можат доследно да се користат во пракса.
3. Да се степенуваат дескрипторите преку асоцијација со нивоа на совладаност.

На овој процес поддршка му дадоа 858 наставници од 16 земји, работејќи во различни социокултурни контексти, како и во различни образовни системи. Со помош на министерствата за образование во овие земји, наставниците беа специјално подготвени за процесот преку работилници за обука, а потоа им беше дадена задача да ја проверат валидноста на ограничен број дескриптори (помеѓу 181 и 194). За таа цел од нив беше побарано да го набљудуваат однесувањето на еден ученик во контекст на низа соодветни активности и да ги користат дескрипторите во текот на набљудувањето со тоа што ќе проценат дали ученикот го покажал специфичното однесување опишано во секој дескриптор. Од наставниците потоа беше побарано да ги соопштат резултатите, како и да дадат повратни информации за леснотијата на користење на дескрипторите во практиката, користејќи онлајн прашалници кои беа достапни на повеќе јазици. Беа примени повеќе од 250 одговори за секој од 559 дескриптори што беа тестирани, доволно за силни и валидни резултати во статистичката обработка на податоците.

Степенување на дескрипторите според различни нивоа на совладаност

Добиените податоци беа обработени со користење на методологија базирана на теоријата на одговарање на предметот (Rasch Analysis). Оваа анализа го овозможува редувањето на предметите (во нашиот случај, дескриптори на компетентност) според тежинското ниво на одредена димензија (во нашиот случај, соодветната компетентна компонента на моделот на Рамката). Таквата анализа генерира информации што дозволуваат да се донесат одлуки за: а) дали одреден дескриптор одговара на соодветната компонента на компетентност (односно, дали е соодветен опис за таа дадена компетентност); б) степенот на совладаност на којшто одговара дескрипторот.

Прашањето за степенувањето на дескрипторите е чувствително и мораше да се адресира со најголема научна строгост за да обезбедат валидни, сигурни и корисни референци за идна работа. Податоците добиени преку повеќејазичните онлајн прашалници беа обработени со користење на специјализиран софтвер и исто така беа подложени на квалитативна анализа.

Резултатот беше дека 447 дескриптори од 559-те што беа поднесени за тестирање, беа потврдени како корисни. Покрај тоа, некои од нив можеа јасно да се поврзат со едно од трите нивоа на совладаност (основни, средни и напредни), додека други, иако важечки, беа ситуирани помеѓу основните и средните нивоа или помеѓу средното и напредното ниво.

Од целосниот збир на валидирани дескриптори, а и врз основа на статистичките податоци и квалитативната анализа, беа идентификувани 135 клучни дескриптори. Почетната намера беше за секоја компетенција да се идентификуваат два дескриптори за секое од трите нивоа на совладаност. Меѓутоа, анализата бараше да се направат неколку исклучоци од ова правило, со три клучни дескриптори по ниво во случај на некои компетенции, поголем број клучни дескриптори по ниво за „знаење и критичко разбирање на светот“ и само еден валиден дескриптор за едно ниво на една компетенција во случај на три компетенции.

Заклучок

Дескрипторите што се развиени претставуваат неизбежен материјал за оние што сакаат да ја користат Рамката во образовните институции, бидејќи овозможуваат операционализација на компетенциите содржани во моделот на Рамката во однос на конкретното однесување на учениците.

Дескрипторите може да се користат за многу различни цели. На пример, тие може да се користат како алатки за оние што треба да планираат, имплементираат и оценуваат наставата и образовни иницијативи за подобрување на компетенциите на учениците за демократска култура. На професионалците во образованието што сакаат да ги користат дескрипторите за овие конкретни намени им се препорачува да ги прочитаат Поглавје 1 и 2 за развојот на курикулумот и педагогија во Книга 3 од оваа публикација. Дескрипторите исто така може да се користат како поддршка во проценката на актуелното ниво на совладаност на учениците, со цел да се идентификуваат областите каде што е потребен понатамошен развој или да се оддржи степенот на совладаност по периодот на учење. На професионалци што сакаат да ги користат дескрипторите за една од овие цели им се препорачува да ја прочитаат Поглавје 3 за проценка во Книга 3. Исто така на корисниците на дескрипторите им се советува да го прочитаат делот за тоа како треба и – важно – како не треба да се користат дескрипторите во Поглавје 7 од Книга 1.

Понатамошно читање

- Bond T. G. and Fox C. M. (2015), *Applying the Rasch model: fundamental measurement in the human sciences* (3rd edn), Routledge, New York.
- Council of Europe (2001), *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment* (CEFR), Cambridge University Press, Cambridge, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf, accessed 16 December 2017.
- Kennedy D., Hyland A. and Ryan N. (2007), "Writing and using learning outcomes: a practical guide", in Froment E. et al. (eds), *EUA Bologna handbook – Making Bologna work*, Article C 3.4-1, Raabe Verlag, Berlin.
- North B. (2000), *The development of a common framework scale of language proficiency*, Peter Lang, New York.
- North B. and Schneider G. (1998), "Scaling descriptors for language proficiency scales", *Language Testing* Vol. 15, No. 2, pp. 217-63.

Продажни агенти за публикации на Советот на Европа

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
http://book.coe.int

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correeiros 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: http://book.coe.int

Модел на компетенции за демократска култура

Советот на Европа ги промовира и ги штити човековите права, демократијата и владеењето на правото. Овие принципи со години ги претставуваат темелите на европските општества и политички системи. Сепак, тие треба да се одржуваат и поттикнуваат и во време на економска и политичка криза.

Повеќето луѓе би се согласиле дека демократијата претставува форма на управување од или во име на народот и дека не може да функционира без институции што обезбедуваат редовни, слободни и фер избори, волја на мнозинство и одговорност на владата. Сепак, овие институции не можат да функционираат доколку самите граѓани не се активни и посветени на демократските вредности и ставови. Образованието тука има централна улога. Оваа Референтна рамка ги поддржува образовните системи во наставата, учењето и оценувањето на компетенциите за демократска култура и обезбедува кохерентен фокус на широкиот опсег на користени пристапи.

Оваа **втора книга** содржи дескриптори на компетенциите за демократска култура кои се воведени во првата книга. Овие дескриптори се наменети да им помогнат на наставниците да ги идентификуваат резултатите од учењето, постигнатото владеење на компетенциите по периодот на учење и областите на кои им е потребен понатамошен развој. Понатамошо водство за имплементација на Референтната Рамка е понудено во третата книга.

MKD

www.coe.int

Советот на Европа е водечка организација за човекови права на континентот. Се состои од 47 земји членки, вклучувајќи ги сите членки на Европската Унија. Сите земји членки на Советот на Европа се имаат потпишано на Европската конвенција за човекови права, договор за заштита на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Европскиот суд за човекови права го надгледува спроведувањето на Конвенцијата во земјите членки.

Книга 2 од три книги
Не треба да се продаваат поединечно

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE